

TOMASZ SKRZYŃSKI

Wydział Studiów Politycznych
Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University,
Nowy Sącz

Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

POLITYKA POLSKICH KOMUNISTÓW WOBEC SOCJALISTÓW W LATACH 1947–1948, PRZYPADEK MAŁOPOLSKI

Zdecydowanie najważniejszym sojusznikiem Polskiej Partii Robotniczej (PPR) na scenie politycznej po wyborach parlamentarnych w styczniu 1947 r. była Polska Partia Socjalistyczna (PPS). Celem niniejszego tekstu jest ukazanie polityki komunistów wobec PPS na przykładzie województwa krakowskiego w okresie od wyborów do sejmu do powstania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR).

W skali kraju PPR miała nad swym najważniejszym politycznym sojusznikiem zdecydowaną liczebną przewagę we władzach państwowych i pod względem liczby członków. Komuniści oficjalnie uznawali PPS za bratnią partię. Jedynym nie należącym do niej aktywnym politycznie socjalistą w Polsce był, otwarcie krytykujący w sejmie politykę PPR, najważniejszy działacz tego nurtu politycznego w Małopolsce Zygmunt Żuławski. Specyficzna dla województwa była niespotykana w innych rejonach Polski znaczna przewaga liczebna socjalistów nad PPR oraz duże wpływy opozycyjnego Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL)¹.

¹ Po 1989 r. w skali kraju polityką komunistów wobec pozostałych zalegalizowanych partii politycznych najobszerniej zajmowali się: J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944-1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1997, B. Barnaszewski, *Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stronnictw*, Warszawa 1996. Z książek wydanych po zniesieniu cenzury poświęconych województwu krakowskiemu najwięcej informacji o polskich ugrupowaniach politycznych można znaleźć w monografiach: B. Dereń, *Polskie Stronnictwo Ludowe w Krakowskim 1945-1947*, Warszawa 1998, Z. Zblewski, *Między wolną Polską a „siędemnastą republiką”. Z dziejów oporu społecznego na terenie województwa krakowskiego w latach 1945-1947*, Kraków 1998. Mimo upływu lat najobszerniej o relacjach krakowskiej PPR i PPS pisali dotąd Zenobiusz Kozik (*Partie i stronnictwa polityczne w Krakowskim 1945-1947*, Kraków 1975) i Kazimierz Ćwik (*Problemy współdziałania PPR i PPS w województwie krakowskim 1945-1948*, Warszawa-Kraków 1974). Obaj uczeni przyjęli jednak punkt

W 1947 r. krakowska PPR miała zdecydowanie słabszą od socjalistów reprezentację na niższych szczeblach związków zawodowych oraz administracji. Mimo dużej presji na powiększanie szeregów barierę 50 tys. członków przekroczyła najwcześniej we wrześniu 1948 r. Dla porównania w styczniu 1947 r. PPS miała w województwie około 45 tys., a w grudniu tego roku około 60 tys. członków. Największą wśród nich grupą społeczną byli robotnicy². Niekorzystna dla głównej partii rządzącej sytuacja wynikała nie tyle z atrakcyjności programu PPS, ile z jej najsilniejszej po PPR pozycji na scenie politycznej, a przede wszystkim z niechęci do komunistów w społeczeństwie. Wielu z pragnących „urządzić się” w nowym systemie politycznym nie chciało identyfikować się z PPR³.

Liczebność krakowskiej PPS wpływała na jej niezależność. Partia nawiązywała do lewicy ruchu socjalistycznego. Aktywistami byli głównie działacze przedwojennej PPS i zdecydowanie najsilniejszej partii tego nurtu politycznego w okresie okupacji hitlerowskiej: Wolność Równość Niepodległość (WRN)⁴. Celem większości z nich było niezależne ugrupowanie, odwołujące się do niepodległości, demokracji i socjalizmu. Przewodniczącym Wojewódzkiego Komitetu PPS był jeden z najwybitniejszych działaczy prawego skrzydła w krajowych władzach partii, Bolesław Drobner. W planach komunistów socjaliści mieli zasymilować z budowanym reżimem wszystkie związane w przeszłości z ruchem socjalistycznym środowiska robotnicze, inteligenckie i drobnomieszkańskie⁵.

Podstawą relacji między komunistami i socjalistami była umowa o jedności działania z końca 1946 r. Mówiła ona m.in. o zjednoczeniu obu partii w przyszłości i zwalczaniu w ich szeregach prób powrotu do poglądów sprzecznych z zasadami tzw. jednolitego frontu⁶. Ten ostatni

---

widzenia partii komunistycznej. Pod tym też kątem dobierali i interpretowali fakty. Niniejszy artykuł jest poprawioną i uzupełnioną wersją referatu wygłoszonego 15 lutego 2010 r. na posiedzeniu Wydziału Historyczno-Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejętności.

² Szerzej o liczebności i wpływach PPS: Z. Kozik, op. cit., s. 388, 394 i in.; K. Ćwik, op. cit., s. 300–308. Ich ustalenia w tym zakresie są uznawane przez wielu współczesnych badaczy za wiarygodne i szeroko cytowane w literaturze przedmiotu.

³ Protokół posiedzenia Sekretariatu Komitetu Centralnego (KC) PPR z 22 IV 1948, AAN, PPR Mikrofilm (dalej: Mf) 2093/1 (295/VII-4), k. 61; T. Skrzyński, *Polska Partia Robotnicza w Krakowskim w latach 1947–1948*, „Politeja” 2010, 1 (13), s. 71.

⁴ Najszerzej jego działalność w Małopolsce opisał Janusz Andrusikiewicz, „Socjalistyczne podziemie w Polsce Południowej w okresie II wojny światowej” (1990), mps pracy doktorskiej, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego; w skali ogólnopolskiej: m.in. K. Dunin-Wąsowicz, *Polski ruch socjalistyczny 1939–1945*, Warszawa 1993.

⁵ B. Syzdek, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1944–1948*, Warszawa 1974, s. 441, 445.

⁶ *Umowa PPR i PPS o jedności działania i współpracy z 28 listopada 1946*, w: *Dokumenty*

był przez obie strony różnie rozumiany. W interpretacji komunistów tzw. jednolity front miał być realizacją ich doktryny. Mieli odgrywać w nim decydującą rolę. Każde naruszenie interesów PPR traktowano jako „antyfrontowe”⁷. Socjaliści byli za sojuszem dwóch równorzędnych partii. Jak mówił (w Krakowie) jeden z krajowych liderów PPS premier Józef Cyrankiewicz, nie chcieli, „aby jednolity front mógł wyglądać jak prowadzenie na smyczy azorka, który, jeśli się opiera, to przestaje być już [za] współpracą”⁸.

Popierany przez zdecydowaną większość członków na terenie województwa tzw. humanizm socjalistyczny był zmodyfikowanym programem przedwojennej PPS. Popierano ustrój wielopartyjny. Dążono do rozbudowy samorządu oraz autentycznych form spółdzielczości. Podkreślano m.in., że nieliczące się z prawem zwalczanie przeciwników politycznych jest stanem przejściowym prowadzącym do państwa prarządowego. Należy natychmiast po umocnieniu podstaw władzy obozu rządzącego instytucjonalnie zagwarantować obumieranie dyktatorskich metod rządzenia⁹. Krakowscy socjaliści nie brali z reguły pod uwagę, że program ten, jako sprzeczny z celami PPR, nie będzie mógł być wcielony w życie.

Zdecydowanej większości członków PPS w omawianym województwie nie wystarczało głoszone oficjalnie stanowisko centralnych władz ich ugrupowania akcentujące rozwiązywanie bieżących problemów i realizację tzw. jednolitego frontu, a zjednoczenie z PPR odsuwające na odległą przyszłość. Oczekiwali od krajowego kierownictwa partii większej samodzielności względem komunistów; zwiększenia wpływów ugrupowania na losy Polski; znaczniejszej reprezentacji w samorządzie, związkach zawodowych, administracji; spotęgowania roli spółdzielczości oraz powrotu demokracji parlamentarnej. Zwolennicy powyższych po-

---

programowe polskiego ruchu robotniczego 1878–1984, red. N. Kołomejczyk, B. Syzdek, oprac. J. Jakubowski i in., Warszawa 1986, dok. 68, s. 384–386.

⁷ *Stenogram obrad wspólnego posiedzenia KC PPR i CKW [Centralnego Komitetu Wykonawczego] PPS 10 XII 1947 r.*, w: *Archiwum Ruchu Robotniczego*, red. F. Tych, t. 11, Warszawa 1988, s. 393; S. Ciesielski, J. Juchnowski, *Dylematy i poszukiwania. Studia nad polską myślą socjalistyczną 1939–1948*, Wrocław 1991, s. 203–228.

⁸ *Sprawozdanie z III wojewódzkiej konferencji PPS 18 V 1947*, AP w Krakowie, PPS 3, k. 6.

⁹ Szerzej na temat programu socjalistów m.in. M. Chałubiński, *Polityka i socjalizm*, Warszawa 1990, s. 102–163; J. Itrich–Drabarek, *Dylematy polskich socjalistów wobec przemian ustrojowych w Polsce (1944–1948)*, w: *Pamiętny rok 1947*, red. M.E. Ożóg, Rzeszów 2001; ze starszych prac m.in. J. Jagiełło, *O polską drogę do socjalizmu. Dyskusje w PPR i PPS w latach 1944–1948*, Warszawa 1984; J. Itrich [–Drabarek], *Socjalistyczny humanizm w myśli Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945–1948*, Warszawa 1989; B. Burlikowski, *Spory o marksizm w Polsce Ludowej (lata czterdzieste)*, Warszawa 1986, s. 101–257.

głądów nazywani byli przez PPR „WRN-owcami”. Było to równoznaczne określeniom typu „reakcjonista”¹⁰.

Największe znaczenie w przedstawionej niżej polityce PPR mieli nieliczni tzw. działacze jednolitifrontowi. Uważając za bezcelową dalszą walkę o niezależność PPS, chcąc zachować lub wzmocnić swą pozycję w partii, zaczęli realizować polecenia komunistów. Zgodnie z instrukcjami krajowego kierownictwa PPR byli forsowani w omawianym regionie na stanowiska państwowe. Najważniejszym z nich był I sekretarz Wojewódzkiego Komitetu PPS Józef Machno. Z racji pełnionej funkcji przejmował stopniowo pozycję lidera w organizacji krakowskiej¹¹.

Na dłuższą metę istnienie dwóch partii robotniczych było jedynie elementem przyjętej przez komunistów taktyki walki o władzę w Polsce. Po wyborach parlamentarnych zaczęli zmierzać do stopniowego ubezwłasnowolnienia PPS. Następstwa jedynej alternatywy – pogłębienia się różnic i zaostrenia rywalizacji – były oczywiste. Nieprzypadkowo Władysław Gomułka informował podwładnych, że główną przyczyną, dla której PPS nie może zerwać współpracy, jest kontrolowanie przez komunistów Urzędu Bezpieczeństwa i wojska¹².

Do ubezwłasnowolnienia socjalistów zaczęto w województwie przygotowywać aktywistów PPR w lutym 1947 r. Realizując instrukcje Warszawy, kierujący partią komunistyczną w tej części kraju Ryszard Strzelecki nakazał represjonowanie socjalistów za każde wystąpienie przeciw polityce PPR pod pretekstem łamania listopadowej umowy obu partii. Ułatwiała to dominacja liczebna robotników w szeregach PPS. Strzelecki w marcu polecił wzmocnić grupę jednolitifrontową w PPS, przypominać sojusznikowi o perspektywie połączenia obu partii oraz powołać komisje mediacyjne¹³.

Te ostatnie miały pogłębić współdziałanie obu partii i usuwać nieporozumienia¹⁴. Stały się ważnym narzędziem presji na krakowską PPS. Mniej skuteczne były, nieprzypadkowo coraz rzadziej zwoływane, wo-

¹⁰ J. Wrona, op. cit., s. 108–109.

¹¹ Fotografia listu B. Drobnera do J. Machny z 29 VII 1947, AIPN, Oddział w Krakowie (dalej: IPNKr) 075/32/158, k. 7; Protokoły posiedzeń egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego (KW) PPR z 31 VII i 7 VIII 1947, AP w Krakowie, PPR 11, k. 105, 106; zob. K. Ćwik, *PPR w walce o jednolity front klasy robotniczej w woj. krakowskim w latach 1945–1948*, „Prace Historyczne Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 39, 1972, s. 103.

¹² *Stenogram plenarnego posiedzenia KC PPR 13–14 IV 1947 r.*, w: *Archiwum Ruchu Robotniczego*, t. 7, Warszawa 1982, s. 214.

¹³ Protokoły posiedzeń egzekutywy KW PPR z 12 II i 13 III 1947, AP w Krakowie, PPR 11, k. 9, 19.

¹⁴ Zob. *Okólnik KC PPR i CKW PPS, styczeń 1947*, w: *PPR. Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego I 1947–XII 1948*, t. 3, Warszawa 1973, aneks 1, s. 257–259.

jewódzka i powiatowe komisje porozumiewawcze partii prorządowych. PPR dążyła do tego, aby każde jej żądanie wysunięte na posiedzeniach komisji mediacyjnych było przez PPS spełniane. Socjalistów, którzy uchylali się od tego, oskarżano o łamanie tzw. jednolitego frontu. Działacze komunistyczni w województwie wymuszali na socjalistach nierównoprawną współpracę, przeważnie przy pomocy gróźb oraz presji: organów bezpieczeństwa i kierowników działów personalnych w zakładach. Jak stwierdził Gomułka — „nie nauczyliśmy ich jeszcze inaczej pracować”¹⁵.

Sterowana przez komunistów aktywność UB w postaci śledzenia, przesłuchań i aresztowań stopniowo się nasilała. W połączeniu z usuwaniem niewygodnych dla PPR socjalistów ze stanowisk w administracji, w fabrykach, radach narodowych, spółdzielczości czy związkach zawodowych wywierała coraz większy wpływ na postawę krakowskiej PPS.

W obliczu presji centralnych władz partii komunistycznej na liczebny rozrost PPR¹⁶ jej krakowscy działacze wymuszali na części członków PPS zmianę przynależności partyjnej¹⁷. Proces ten z różnym nasileniem trwał do jesieni 1948 r. Jego skutki łagodził duży napływ do PPS bezpartyjnych. Wywierana na nich presja komunistów na zapisywanie się do PPR była bowiem dużo większa niż wobec socjalistów¹⁸.

W pierwszej połowie 1947 r. pozycja krakowskich socjalistów była jeszcze tak mocna, że wszystkie silniejsze organizacje powiatowe i lokalne często uchylały się od współpracy na warunkach PPR. Broniły w ten sposób swej samodzielności. Najczęściej na tych szczeblach walka wewnątrz tzw. jednolitego frontu była najostrzejsza¹⁹. Wbrew rzeczywistości przez cały 1947 i 1948 r. aktywiści małopolskiej PPR podkreślali, że na przeszkodzie dobrym stosunkom między oboma ugrupowaniami

¹⁵ *Stenogram plenarnego posiedzenia KC PPR 13–14 IV 1947 r.*, s. 218.

¹⁶ Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR z 25 I, 5 i 24 III 1947, AAN, PPR MF 2093/1 (295/VII–3), k. 4, 12, 26.

¹⁷ *Protokół z posiedzenia egzekutywy KW PPR z 12 II 1947*, AP w Krakowie, PPR 11, k. 6; *Dodatkowe sprawozdanie z działalności wadowickiego Komitetu Powiatowego [KP] PPR w okresie powyborczym z 29 1947*, AP w Krakowie, PPR 195, k. 183.

¹⁸ Innym zjawiskiem było istnienie „akrobatów politycznych, którzy jeszcze stale liczą na cuda i rodzinę swoją rozparcelowali, na wszelki wypadek po wszystkich partiach” [wypowiedź kierownika wydziału personalnego Naczelnego Komitetu Wykonawczego SL], *Protokół wojewódzkiego zjazdu aktywu powiatowego i gminnego Stronnictwa Ludowego w Krakowie 14 IV 1948*, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, Stronnictwo Ludowe 912.04.06, k. 4.

¹⁹ Odpis protokołu konferencji międzypartyjnej powiatowych aktywistów PPR i PPS w Tarnowie z 13 IV 1947, IPNkr 075/33, k. 60, 62; Z. Żuławski, *Jednolity front [1947]*, w: idem, *Listy, przemówienia i artykuły 1945–1948. Ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. I. Lipiński, J. Tyszkiewicz, Wrocław 1998, dok. 26, s. 131.

stoją działacze PPS, wbrew szeregowym członkom swej partii. Na forum publicznym krakowscy socjaliści i komuniści obłudnie zapewniali o szczerej współpracy obu ugrupowań²⁰.

Realizując instrukcje Warszawy, w marcu 1947 r. udało się krakowskiej PPR wymóc na PPS podpisanie umowy o jedności działania. Jej treść tylko częściowo była zgodna z planami komunistów, „ale w tych warunkach trudno było cokolwiek więcej uzyskać”²¹. Nakazano przeprowadzenie odpraw aktywów obu ugrupowań na niższych poziomach organizacyjnych. Rozpoczęto, trwające z różnym nasileniem do końca 1948 r., obowiązkowe wspólne zebrania krakowskich socjalistów i komunistów na wszystkich szczeblach organizacyjnych. Zgodnie z poleceniem Gomułki kształtowano na zebraniach „stosunek członków PPS do naszych towarzyszy, a przez nich do naszej partii, do naszych haseł, do naszej linii politycznej”²². Sama obecność komunistycznych aktywistów pacyfikowała nastroje wielu socjalistów. Kierownictwa wojewódzkie obu partii nakazały na tych spotkaniach uchwalanie rezolucji zgodnych z decyzjami władz centralnych PPR i PPS. Na ogólnikowość skarg socjalistów na zebraniach międzypartyjnych w 1947 r. wpływały instrukcje J. Machny zakazującego poruszania „drobnych spraw [— —], bo zaciemniają one obraz uchwalonej rezolucji”²³.

Od kwietnia 1947 r. dla osłabienia PPS wykorzystywano „bitwę o handel”. Jednym z jej głównych celów było ograniczenie spółdzielczości, związanie jej z sektorem państwowym i poddanie kontroli PPR. Socjaliści zostali zmuszeni do poparcia nowej polityki gospodarczej komunistów — oznaczającej w praktyce publiczne odżegnanie się PPS od głoszonej przez siebie wizji rozwoju kraju²⁴. Instrukcje dla krakowskiej PPR dotyczące „bitwy o handel” uznały socjalistów jedynie za najważniejszego pomocnika²⁵.

Stanowcze przemówienie pierwszomajowe Gomułki w sprawie połączenia obu partii nie zmieniło stanowiska centralnych władz PPS.

²⁰ M.in. J. Machno, *Zadania aktywu partii robotniczych*, „Naprzód” 92, 3 IV 1947, s. 1.

²¹ *Protokół z posiedzenia egzekutywy KW PPR z 20 III 1947* (wypowiedź R. Strzeleckiego), AP w Krakowie, PPR 11, k. 24.

²² *Stenogram plenarnego posiedzenia KC PPR 13-14 IV 1947 r.*, s. 219.

²³ *Protokół odprawy sekretarzy powiatowych PPS województwa krakowskiego 31 III 1947*, AP w Krakowie, PPS 35, k. 3.

²⁴ *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego (BP) KC PPR, 3 i 7 V 1947*, w: *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947-1948*, oprac. A. Kochoński, Warszawa 2002, dok. 8-9, s. 60, 62-67; z prac wydanych pierwotnie poza zasięgiem cenzury m.in.: K. Kersten, *Narodziny systemu władzy Polska 1943-1948*, Poznań 1990, s. 313-314, 317, 322, 324-327, 329.

²⁵ Okólnik Sekretariatu KC PPR z 28 V 1947, AP w Krakowie, PPR 773.

Zjednoczenie odkładano na odległą przyszłość i podkreślano konieczność bardziej równoprawnego traktowania socjalistów przez komunistów²⁶. Aby zmusić PPS do ustępstw, nasilono represje. Najważniejszym wśród aresztowanych w maju i czerwcu 1947 r. w omawianej części kraju byłych działaczy WRN był, zasiadający w Wojewódzkim Komitecie PPS, Marian Bomba²⁷. Zatrzymanych bezpodstawnie oskarżono o dążenie do obalenia przemocą systemu politycznego²⁸. Odtąd do jesieni 1948 r. stanowili dodatkowy wygodny środek nacisku na sojusznika. Wszystkich niechętnych wobec polityki PPR oskarżano, że mają takie poglądy jak aresztowani. Dla unaocznienia krakowskim socjalistom, jaki los czeka przeciwników komunistów, co najmniej od lipca 1947 r. wykorzystywano pokazowe procesy działaczy nielegalnej i legalnej opozycji²⁹. Atak na byłych ważnych działaczy socjalistycznych czasów okupacji stanowił pretekst do dużo szerszych represji. Miały one ułatwić przeciągnięcie na stronę Machny działaczy dotychczas popierających Drobnera³⁰.

Komuniści na terenie województwa działali dwutorowo. Nasilili walkę ze zwolennikami niezależności PPS i zwiększyli presję na sojusznika w zakładach pracy. Rozbieżności omawiali na zebraniach dwustronnych. Równocześnie, by osłabić wpływy krakowskich socjalistów, w propagandzie wobec społeczeństwa mówili głównie „o tym, co nas z PPS łączy”³¹.

Kierowane przez Gomułkę i jego podwładnych represje przyniosły szybko pozytywne wyniki na szczeblu centralnym. Głównym sukcesem było stanowisko Rady Naczelnej PPS z 30 czerwca 1947 r. Ponieśli klęskę zwolennicy wzmocnienia wpływów ugrupowania, utrzymania niez-

²⁶ B. Barnaszewski, op. cit., s. 169.

²⁷ M.in. *Sprawozdanie I sekcji V Wydziału WUBP do MBP za czerwiec 1947*, IPNkr 075/32/150, k. 717–718.

²⁸ A. Friszke, *Sprostowania do artykułu Z. Woźniczki, Podziemna PPS-WRN w latach 1945–1948*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 118, 1996, s. 235; *Nowa fala aresztowań*, „Przeгляд Polski” (Londyn) 2, 1947, 8 (14), s. 51; najobszerniej, ale tendencyjnie na ten temat: Z. Z. Kaleniecki, *Konspiracja WRN-owska w Polsce Ludowej (1944–1948)*, Warszawa 1986, s. 150–236.

²⁹ *Sprawozdanie Wydziału Propagandowego KW PPR za sierpień 1947*, AP w Krakowie, PPR 212, k. 30; A. C. [A. Ciołkosz], *Sprawa Gałaja*, „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii” 8, 1947, 8, s. 1; idem, *Proces i Kongres*, „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii” 9, 1949, 1, s. 1. Najszerzej o najważniejszym z nich: *Proces Krakowski 11 VIII–10 IX 1947 r. Działacze WiN i PSL przed sądem komunistycznym. Materiały z sesji*, „Zeszyty Historyczne WiNu” 18, 2002, s. 9–247.

³⁰ M.in. *Sprawozdanie KW PPR do KC za maj 1947*, AAN, PPR Mf 2136/18 (295/IX–173), k. 40; Protokół spisany w Urzędzie Wojewódzkim 16 VII 1947, AP w Krakowie, Urząd Wojewódzki II 836, k. 690.

³¹ *Protokół z posiedzenia egzekutywy KW PPR z 5 VI 1947*, AP w Krakowie, PPR 11, k. 75.

leżności i równorzędności w stosunkach z komunistami. Podkreślono konieczność zacieśniania współpracy z PPR i wspomniano o weryfikacji członków. Twierdzono jednak nadal, że zjednoczenie partii jest odległą perspektywą³². Krajowemu kierownictwu PPR nie udało się też wymusić dokooptowania Machny do władz krajowych PPS ani usunięcia z nich Drobnera³³.

Latem i jesienią 1947 r., na wspólnych posiedzeniach wszystkich szczebli organizacyjnych obu partii omawiano na terenie województwa uchwały centralnych władz komunistów i socjalistów oraz wynikające z nich zasady dalszej współpracy. Równolegle odbywały się na ten temat specjalne wewnętrzne zebrania w PPS. Komuniści wykorzystali te kampanie do forsowania swej interpretacji tzw. jednolitego frontu³⁴, przekonania socjalistów, że jakkolwiek ich krytyczna wypowiedź lub posunięcie wobec krakowskiej PPR ściągnie oskarżenia i represje ze strony komunistów i wyższych instancji własnej partii.

Nastroje pepeesowców na zebraniach były początkowo dalekie od pożądaných przez komunistów. Bariera strachu była jeszcze na tyle niska, że część dyskutantów, mając poparcie słuchaczy, otwarcie odrzucała zjednoczenie i proponowały przez krakowską PPR styl współpracy³⁵. Presja na wspólnych zebraniach, w ruchu zawodowym, w spółdzielczości czy administracji rosła jednak z tygodnia na tydzień, a działacze socjalistyczni byli coraz bardziej ustępliwi³⁶. Krakowska PPR wymusiła też stopniowe ujednoczenie propagandy obu partii i zaangażowanie PPS w popularyzację współzawodnictwa pracy³⁷. Znacznie zmniejszyło to wpływy socjalistów w społeczeństwie.

³² Uchwała Rady Naczelnej PPS z dnia 30 VI 1947, Warszawa 1947.

³³ Protokół posiedzenia BP KC PPR z 21 VI 1947, w: *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC*, dok. 15, s. 90.

³⁴ *Sprawozdanie z posiedzenia KP PPR Dąbrowa Tarnowska z 3 VIII 1947*, AP w Krakowie, PPR 195, k. 33; *Telefonogram KW PPR w Krakowie do KC z 6 września 1947*, AAN, PPR Mf 2136/20 (295/IX-177), k. 30-32; *Sytuacja Wewnętrzna*, oprac. *Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość* po 16 lipca 1947, AP w Krakowie, *Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość* 10, k. 224; w skali ogólnopolskiej: W. Kalicki, *System propagandy politycznej oficjalnej PPS 1944-1948*, Wrocław 1999, s. 101-103.

³⁵ Referat naczelnika V Wydziału WUBP wygłoszony na odprawie kierowników V referatów PUBP z 25 VIII 1947, IPNkr 075/32/144, k. 352-356; *Protokół posiedzenia Prezydium CKW PPS z 9 IX 1947*, w: *Protokoły Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS (luty - wrzesień 1947 r.)*, oprac. W. Mroczkowski, T. Sierocki, „Z Pola Walki” 1986, 3, s. 142-143.

³⁶ M.in. *Protokoły zebrań powiatowego aktywu brzeskiej PPS i PPR z 23 VII i 5 VIII 1947*, AP w Krakowie, PPR 455, k. 45, 50-52; *Sprawozdanie informacyjne Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość z 10 VIII 1947*, AP w Krakowie, *Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość* 10, k. 162.

³⁷ W. Kalicki, op. cit., s. 34-35, 75, 83-84, 122; *Protokół zebrania Kolegium Pras-*

Zmiany w sytuacji międzynarodowej przyniosły przyspieszenie procesu likwidacji partii socjalistycznych w państwach satelickich Moskwy. W końcu września 1947 r. w Szklarskiej Porębie partie komunistyczne pod dyktando Moskwy powołały Biuro Informacyjne, mające koordynować ich działalność. Z kolei wyjazd z kraju Stanisława Mikołajczyka w październiku 1947 r. zamknął okres wypierania legalnej opozycji przez krakowskich komunistów ze sceny politycznej. Idący na coraz większe ustępstwa socjaliści w praktyce pozostali sam na sam ze sterowaną przez Moskwę partią budującą reżim totalitarny.

Dla komunistów przeciwnikiem zostawał każdy, kto sprzeciwiał się biernemu dostosowywaniu się PPS do decyzji PPR, i każdy, kto domagał się ich równoprawnego traktowania. Realizowano październikowe instrukcje Gomułki: „Nie należy się uspokajać, jeśli ktoś oficjalnie zajmie pozytywne stanowisko. [— —] I w prasie, i na zebraniach trzeba operować konkretnym materiałem [— —] w walce z WRN”³⁸.

Wyrazem złych nastrojów w krakowskiej PPS była np. frekwencja na rozpoczętych jesienią 1947 r., z biegiem czasu coraz bardziej masowych, wspólnych szkoleniach członków obu ugrupowań. Objęły one do końca 1948 r. tysiące socjalistów³⁹. Efekty były jednak nikłe.

W listopadzie i grudniu 1947 r. krakowscy komuniści usiłowali różnymi sposobami wpłynąć na wybór dogodnych dla siebie delegatów na kongres PPS. Rezultaty były skromne⁴⁰. Mimo presji grudniowy kongres odłożył na później połączenie z PPR. Zgodził się jednak na weryfikację członków⁴¹. Najbardziej bezkompromisowe przemówienie na tym forum wygłosił Drobner. W odpowiedzi na zarzuty publicznie stwierdził: „Wy-

---

wego przy Wydziale Propagandy i Prasy KW PPR 22 IX 1947, AP w Krakowie, PPR 215, k. 23; *Dobre rezultaty daje współzawodnictwo w hucie „Florian” w Świętochłowicach*, „Naprzód” 305, 7 XI 1947, s. 6.

³⁸ *Stenogram posiedzenia plenarnego KC PPR 11 X 1947 r.*, w: *Archiwum Ruchu Robotniczego*, t. 11, s. 332–333.

³⁹ M.in. Sprawozdanie KP PPR Kraków na konferencję powiatową 28 XI 1948, AAN, PPR Mf 2136/18 (295/IX–167), k. 138, 139; Protokoły zebrań brzeskiej Powiatowej Komisji Szkolenia Międzypartyjnego z 3 IX, 20 X, 4 i 24 XI 1948, AP w Krakowie, PPR 455, k. 87, 88, 90, 95; *Uchwała Sekretariatu KC PPR*, 1 XII 1947, w: *PPR. Rezolucje*, dok. 43, s. 179; Pismo Wojewódzkiego Komitetu (WK) PPS do Maurycego Anhalta z 12 I 1948, Archiwum Nauki PAN i PAU, Spuścizna M. Anhalta 20, k. 2.

⁴⁰ Protokół plenum KW PPR z 17 XI 1947, AP w Krakowie, PPR 7, k. 46; Sprawozdanie PUBP Nowy Sącz do WUBP z 16 XI 1947, IPNkr 075/33, k. 181; Pismo szefa V Wydziału WUBP do KC PPR z podaniem składu delegacji krakowskiej PPS na kongres z 1947, AAN, PPR 295/VII–241, k. 19.

⁴¹ M.in. *Rezolucja polityczna XXVII kongresu PPS z 16 XII 1947*, w: *Dokumenty programowe*, dok. 70, s. 392–394; J. Holzer, *Dwa stulecia Polski i Europy. Teksty pisane w różnych porach wieku*, Poznań 2004, s. 154–155.

kluczyć mnie z partii można. Sam dobrowolnie nie wystąpię, bo jestem polskim socjalistą, byłem i nie przestanę nim być do końca życia”⁴².

Na początku 1948 r. PPR zwiększyła nacisk na PPS. Szczególnie dbano o wzrost wpływów wśród robotników kosztem sojusznika oraz zwiększanie liczby tzw. jednolitifrontowców. Hegemon sceny politycznej coraz łatwiej wymuszał dogodnie dla siebie zmiany personalne we władzach PPS na terenie województwa. Znamienne jest uzasadnianie prośby do Komitetu Centralnego o dodatkowe etaty dla PPR w mieście Krakowie: „[tutejsza PPS] jest jeszcze [!] dość silna, ma poważne tradycje i posiada w kierownictwie sporo elementu WRN-owskiego”⁴³. Nasiłono zastępowanie komunistami członków sojuszniczej partii w przedsiębiorstwach i innych instytucjach gospodarczych i społecznych. Z krakowskiej PPS skarżono się, że „od początku stycznia 1948 r. współpraca [na terenie województwa] pogarsza się z dnia na dzień. [— —] nie licząc się nawet z wybitnymi kwalifikacjami naszych kandydatów zarzuca się im: WRNprawicowość [!], reakcję itd.”⁴⁴.

Równoległe jednak na szeroką skalę usuwano ze stanowisk tysiące bezpartyjnych zatrudnionych w przemyśle, administracji czy spółdzielczości odmawiających wstąpienia w komunistyczne szeregi. Dla nich wybranie „mniejszego zła”, czyli zapisanie się do PPS, stanowiło szansę utrzymania dotychczasowej pracy. Dzięki skali powiększania szeregów w pierwszej połowie 1948 r. partia komunistyczna na terenie województwa urosła o ⅓. Różnica w liczbie członków między PPR i PPS zmniejszyła się na omawianym terenie dwunastokrotnie (z około 24 tys. do około 2 tys.).

Na części odbywających się w pierwszym kwartale 1948 r. wspólnych spotkań krakowscy komuniści otwarcie grozili opornym działaczom sojuszniczego ugrupowania. Obawiając się represji wielu aktywistów PPS oficjalnie i na spotkaniach międzypartyjnych, głosiło, że zacieśnianie współpracy jest dobrowolne.

W takich warunkach PPS przekonywała socjalistów na terenie województwa do uchwał Kongresu i weryfikowała szeregi. Każdy członek musiał własnym podpisem zaakceptować aktualną politykę ugrupowania. Komuniści wpływali na prace wojewódzkiej i powiatowych komisji weryfikacyjnych PPS. Zdecydowana większość szeregowych socjalistów

⁴² Stenogram wystąpień B. Drobnera na kongresie PPS, AAN, Spuścizna B. Drobnera 421/III-2, k. 16.

⁴³ Pismo Komitetu Miejskiego PPR w Krakowie do KC 7 II 1948, AAN, PPR Mf 2136/20 (295/IX-181), k. 46.

⁴⁴ Skarga Wydziału Przemysłowego WK PPS do CKW z przełomu lutego i marca 1948, AP w Krakowie, PPS 13, k. 119-121.

nie akceptowała postępującego zbliżenia z PPR i przyjmowania jej założeń programowych. Do 1 lutego 1948 r. zweryfikowano zaledwie 7% członków⁴⁵.

W marcu 1948 r. krajowe władze PPR wymusiły na centralnym kierownictwie sojusznika zaaprobowanie wchłonięcia socjalistów. Fikcyjne zjednoczenie na równych prawach miało pozwolić na przejęcie członków PPS i jej wpływów w społeczeństwie. Poprzedzić je miało usunięcie z ugrupowania zwolenników niezależności partii, zwiększenie ilości osób współpracujących z komunistami i zdobycie zdecydowanej przewagi wśród robotników kosztem sojusznika⁴⁶. Centralizacja PPS i sytuacja polityczna spowodowały, że kapitulacja krajowego kierownictwa uniemożliwiła socjalistom stawienie oporu na terenie województwa. Liczba osób wytypowanych do usunięcia ze stanowisk lub/i z partii przez krakowskich komunistów wielokrotnie przekroczyła pierwotne szacunki. Opróżnione stanowiska mieli zająć aktywiści wskazani przez PPR.

Przygotowaniem zmian personalnych były 21 marca 1948 r. obrady Rozszerzonej Rady Wojewódzkiej PPS. Pod presją komunistów pod koniec marca i w kwietniu władze partii socjalistycznej odwołały na omawianym terenie 147 osób z władz wojewódzkich i powiatowych PPS⁴⁷, w tym m.in. przewodniczącego i 8 kierowników Wydziałów w Wojewódzkim Komitecie PPS oraz większość I sekretarzy jej Powiatowych Komitetów. Znaczne były też zmiany personalne na szczeblu lokalnym. Równocześnie usuwano socjalistów niewygodnych dla komunistów z rad narodowych, administracji, instytucji gospodarczych, kulturalnych i oświatowych⁴⁸.

Kapitulacja władz partii socjalistycznej wpłynęła fatalnie na sytuację wewnątrz krakowskiej PPS. Groźba wewnętrznego paraliżu sojusznika wymusiła na PPR zahamowanie dalszych zmian personalnych (poza m.in. przesuwaniem mających autorytet działaczy krakowskiej PPS ze stanowisk decyzyjnych na reprezentacyjne), uniemożliwienie masowego opuszczania sojuszniczej partii przez członków oraz znaczne zmniejszenie skali pozyskiwania członków „bratniego” ugrupowania do szeregów PPR.

---

⁴⁵ Protokół odprawy pełnomocników weryfikacyjnych i sekretarzy Powiatowych i Miejskich Komitetów PPS z 9 II 1948, AP w Krakowie, PPS 42, k. 15.

⁴⁶ Protokoły posiedzeń BP KC PPR z 6 i 10 III 1948, w: *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC*, dok. 42, 43, s. 186, 190–191.

⁴⁷ Protokół plenum KW PPR z 5 V 1948, AAN, PPR Mf 2136/18 (295/IX–170), k. 7.

⁴⁸ W skali kraju: m.in. [A. Leinwand] Karol Szary, *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1982*, Warszawa 1983, s. 54.

Równolegle sterowano kampanią propagandową sojusznika przygotowującą socjalistów do likwidacji ich partii oraz zorganizowano w województwie ponad 200 wspólnych spotkań działaczy obu ugrupowań. Zebranych polecano poprzez wchłonięcie PPS przez PPR. Ta ostatnia ustalała tekst przyjmowanych rezolucji i terminy spotkań. Zastraszeni członkowie partii socjalistycznej rzadko na zebraniach protestowali. Niekiedy demonstracyjnie wychodzili z sali.

Po marcowej kapitulacji socjalistów wzrosła w polityce krakowskich komunistów rola komitetów współdziałania PPR–PPS. W ich skład wchodziło po trzech działaczy obu ugrupowań. W praktyce skład tych organów był ustalany przez komunistów. Za pośrednictwem komitetów współdziałania PPR wpływała m.in. na strukturę organizacyjną i obsadę personalną władz niższych szczebli krakowskiej PPS. Wykonywano tu czerwcowe instrukcje Gomułki zalecającego, aby „nasze kierownictwo w terenie zaczęło spoglądać na organizacje PPS–owskie jak na własną organizację”⁴⁹.

Po fali zmian kadrowych znacznie zawężono autonomię krakowskich socjalistów. Gomułka instruował, że do wykrycia prawicy w PPS „należy podejść dialektycznie, trzeba widzieć i oceniać ją w ruchu, w rozwoju, na podstawie analizy konkretnej sytuacji. Nie wolno jej rozpatrywać statycznie, gdyż wówczas otrzymalibyśmy fałszywy obraz”⁵⁰. To, co kilka miesięcy wcześniej było przez krakowską PPR tolerowane, teraz uznawano za przejaw zbytnej samodzielności. Usuwano socjalistów ze stanowisk lub grożono im sankcjami po linii partyjnej i służbowej.

By wymusić na socjalistach akceptację podjętych ponad ich głowami decyzji, zorganizowano zbiórkę w PPS i PPR na wspólny gmach władz „zjednoczonej partii” w Warszawie. Aby socjaliści bezpośrednio, kosztem własnych zarobków poparli likwidację swego ugrupowania, powołano wspólnych dla PPR i PPS pełnomocników zbiórki na obszarze województwa. Wymuszali oni deklarowanie, a następnie zebranie maksymalnie wysokich kwot od członków obu partii⁵¹.

Decydujący wpływ na dalsze losy krakowskiej PPS wywarła zaostrzająca się sytuacja międzynarodowa i zmiany w krajowym kierownictwie PPR. Nieprzypadkowo jeden z ważnych zarzutów, jakie posta-

⁴⁹ Referat sekretarza generalnego PPR na plenum KC z 3 VI 1948, w: *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*, red. M. Malinowski, Warszawa 1984, s. 613.

⁵⁰ W. Gomułka, *Na nowym etapie* [artykuł z 20 III 1948], w: idem, *Artykuły i przemówienia*, t. 2, Warszawa 1964, s. 526.

⁵¹ Najszerzej na ten temat: T. Skrzyński, *Polityka komunistów wobec krakowskich socjalistów na przykładzie zbiórki na budowę siedziby przyszłych władz PZPR*, „Prace Historyczne Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 136, 2009, s. 127–138.

wiono odsuwanemu od władzy Gomułce, była rzekoma ustępliwość wobec tradycji sojusznika i dążenie do nieusuwania z PPS zwolenników niezależności i autonomii. Jak stwierdził w odpowiedzi: „z tego, co mówicie wychodzi, że my wszystko wnosimy, PPS — nic. Pepeesowcy na wszystko się zgodzą — bo muszą się zgodzić”⁵².

Na lipcowym zebraniu wojewódzkiego aktywu PPR w Krakowie reprezentant krajowych władz PPR instruował, że tych socjalistów, którzy nie zgadzają się na przyjęcie przez ich ugrupowanie komunistycznej ideologii, należy z PPS usunąć⁵³. Podobnie miano postąpić z kupcami i nielicznymi w województwie bogatymi chłopami⁵⁴.

Latem 1948 r. komuniści polecieli przeprowadzić tzw. akcję wyjaśniającą w PPS. W jej trakcie przekonywano socjalistów na terenie województwa o konieczności wyparcia się programu ugrupowania oraz poparcia hegemonii PPR i kolektywizacji. Krakowska PPS posiadała wówczas oficjalnie ponad 50 tys. członków i nadal była najliczniejszą partią w województwie.

Przeprowadzone według nakreślonego przez komunistów wzorca posiedzenia aktywów powiatowych i obrady kół PPS dowiodły, że w ugrupowaniu są jeszcze nieliczni działacze mający odwagę krytycznie wypowiadać się o relacjach z hegemonem sceny politycznej⁵⁵. Zdarzało się to także na zebraniach międzypartyjnych. Były działacz wojewódzki, Jan Zawierucha, wsparty gęstymi oklaskami socjalistów, odważył się w Białej domagać współpracy z drugiej strony: aby aktywiści komunistyczni nie nazywali socjalistów reakcjonistami, aby ustało donosicielstwo, nienawiść, ingerencje UB⁵⁶.

We wrześniu krajowe kierownictwo partii komunistycznej wymusiło na centralnych władzach sojusznika ostrzejsze odcięcie się od programu, od niedawnych dążeń do niezależności i równouprawnienia z silniejszym partnerem, oraz znacznie rozszerzenie, na wszystkich szczeblach organizacyjnych, skali planowanych zmian personalnych⁵⁷.

⁵² *Wyciągi z posiedzeń Biura Politycznego KC* [4 IV 1948], w: *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC*, s. 342.

⁵³ Protokół zebrania wojewódzkiego aktywu PPR z 15 VII 1948, AP w Krakowie, PPR 8, k. 46.

⁵⁴ Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 13 VII 1948, AAN, PPR Mf 2093/1 (295/VII-4), k. 80; B. Barnaszewski, op. cit., s. 199.

⁵⁵ Sprawozdania z aktywów powiatowych PPS województwa krakowskiego, b.d. [lato 1948], AP w Krakowie, PPS 37, k. 1–20.

⁵⁶ Protokół konferencji powiatowego aktywu PPR i PPS w Białej z 26 VII 1948, AP w Krakowie, PPR 413, k. 40.

⁵⁷ Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 7 IX 1948, AAN, PPR Mf 2093/1 (295/VII-4), k. 88–89; W. Ważniewski, *Walka polityczna w kierownictwie PPR PZPR 1944–1964*, Toruń 1991, s. 36–37.

Przy przeprowadzaniu tych ostatnich krakowska PPR wykorzystała doświadczenia nabyte podczas równoległego przeglądu własnych szeregów partyjnych, omówionych wyżej wiosennych zmian w PPS oraz nierównoprawnego połączenia głównych prorządowych organizacji młodzieżowych.

Zmiany personalne na wszystkich szczeblach organizacyjnych przeprowadzali krakowscy działacze PPS na zebraniach socjalistów. Podstawą zmian były listy osób przeznaczonych do wykluczenia sporządzone przez aktywistów komunistycznych. Nacisk położono na usuwanie niedyspozycyjnych wobec PPR działaczy. Na reżyserowanych przez komunistów i jednolitifrontowców zebraniach tłumaczyły się ze swej przeszłości zarówno osoby mające dostać nagany i zawieszenia w prawach członka PPS, jak i mające być z tej partii za kilka godzin wykluczone. Rozprawiano się ze wszystkimi socjalistycznymi aktywistami, którzy zbyt późno wycofali się z popierania tzw. socjalizmu humanistycznego i wyrażania głośno swych zastrzeżeń wobec polityki PPR. Usuwano także znaczną część szeroko pojętych pracowników umysłowych oraz działających w prywatnym sektorze gospodarki.

Czystkę rozpoczęto 11 października dwudziestogodzinnym zebraniem wojewódzkich aktywistów PPS. Mimo tak długiej presji nie udało się złamać Drobnera⁵⁸. Podobną postawę można było niekiedy spotkać na niewiele krótszych odprawach działaczy na niższych szczeblach organizacyjnych oraz zebraniach kół. Wyjątkowo mała liczba usuniętych na powiatowym zebraniu w Myślenicach wynikała z postawy jednego z tam wykluczanych – byłego instruktora wiejskiego Komitetu Powiatowego Józefa Kudasa. Odważył się stwierdzić, „że postawione mu zarzuty uważa za bezpodstawne, ponieważ on jest starym socjalistą i dzisiaj do partii nie wstąpił, że kontaktował się z Żuławskim to tego nie uważa za ujmę, ponieważ Żuławski był dobrym Polakiem i zasłużonym socjalistą, [— —] przy czym oświadczył, że do partii nie chce należeć, a takim socjalistą, jakim jest w duchu pozostanie, przy czym demonstracyjnie opuścił salę ze słowami: Ja już was nie chcę słuchać, bo nie jestem członkiem waszym”⁵⁹. Pomocą w przeprowadzaniu zmian personalnych i zastraszaniu członków krakowskiej PPS i potępieniu przeszłości polskiego ruchu socjalistycznego był, odpowiednio nagłośniony, proces aresztowanych półtora roku wcześniej byłych czołowych działaczy WRN⁶⁰.

⁵⁸ Przemówienie B. Drobnera na rozszerzonym posiedzeniu aktywu wojewódzkiego PPS 11 X 1948, AAN, Spuścizna B. Drobnera 421/III-2, k. 24–52.

⁵⁹ Pismo PUBP Myślenice do WUBP z 28 X 1948, IPNkr 075/33, k. 126.

⁶⁰ Szerzej o nim: R. Kruszewski, W. Tycner, *Proces Kazimierza Pużaka Prezydenta Polskiego Państwa Podziemnego*, Warszawa 1992.

Ogółem do 14 grudnia 1948 r. z krakowskiej PPS usunięto ponad 10 tys. osób – ⅓ członków. Sytuowało to omawiane województwo w ścisłej krajowej czołówce. Po zakończeniu weryfikacji PPS nadal pod względem ogólnej liczby członków górowała nad PPR wśród robotników w Krakowie i 3 powiatach. Większość usuniętych stanowili robotnicy i szeregowi członkowie. Na dużo większą skalę weryfikacja dotknęła grupy skromniej reprezentowane w szeregach partii. Poza ugrupowaniem znalazło się około 20% z będących dotąd w szeregach partii pracowników umysłowych; ponad 32% chłopów (efekt poparcia przez PPS kolektywizacji); ponad 43% rzemieślników oraz niemal ⅓ kupców i przedstawicieli wolnych zawodów. Ilość wykluczonych z PPS w powiatach była silnie zróżnicowana⁶¹.

Na poziomie kół ostrość weryfikacji złagodził nieco bałagan w dokumentacji. Wielu wykorzystało go do wycofania się z aktywności politycznej. Mniej liczni, dzięki bałaganowi, mimo wykluczenia znaleźli się w krakowskiej PZPR⁶². Niewiele zmniejszyły skalę weryfikacji setki skutecznych odwołań od wykluczeń, interwencje znajomych lub krewnych pracujących na szczeblu centralnym lub wojewódzkim w PPS lub PPR⁶³ oraz kilka tysięcy socjalistów wstępujących rychło w innej części województwa lub kraju do PZPR⁶⁴.

Zgodnie z instrukcjami Warszawy równolegle krakowscy komuniści usunęli setki zwolenników samodzielności sojusznika ze stanowisk w administracji, związkach zawodowych, spółdzielczości, radach narodowych itp.⁶⁵ Narzucone przez PPR w trakcie weryfikacji nowe władze PPS na wszystkich szczeblach organizacyjnych, składały się w większości z osób całkowicie dyspozycyjnych wobec komunistów, nieposiadających autorytetu wśród członków.

W takiej sytuacji rozpoczęto wchłanianie na terenie województwa władz ugrupowania. Komitety współdziałania PPR i PPS rozszerzono,

⁶¹ M.in. *Sprawozdanie* [oryginał!] WK PPS do CKW za listopad 1948, IPNkr 075/32/143, k. 118–121; Wykaz stanu kół i członków PPS w województwie na dzień 1 VIII 1948, AP w Krakowie, PPS 65, k. 62; T. Skrzyński, „Z dziejów przejmowania władzy przez Polską Partię Robotniczą w województwie krakowskim w latach 1947–1948” (2004), mps pracy doktorskiej, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, k. 422–423, 442–443.

⁶² Charakterystyka UB obiektu „szpiedzy” na byłą wadowicką PPS z 25 III 1949, IPNkr 075/33, k. 282.

⁶³ M.in. relacje w zbiorach autora: Stanisława Mandeckiego z 26 IV 2001; Jana Króla z 20 IX 2001; Andrzeja Gajzlera z 5 IV 2001.

⁶⁴ Protokół posiedzenia egzekutywy KW PZPR 9 I 1949, AP w Krakowie, PZPR 188, k. 3.

⁶⁵ M.in. Zestawienie wyrzuconych z krakowskiej PPS z 26 XI 1948, IPNkr 075/32/155, k. 585.

aby mogły funkcjonować jako kierownictwa partyjne. Liczba członków PPR miała być w nich dwa razy większa niż socjalistów.

Ważne miejsce w sterowanej przez krakowską PPR kampanii przedzjednoczeniowej miały konferencje socjalistów. W obecności komunistycznych nadzorców wybierały delegatów na ostatni Kongres. Sporadycznie wśród uczestników konferencji bywały osoby uznane przez komunistów za nieodpowiednie. Ostatni kongres PPS i zjazd PPR odbyły się 14 grudnia 1948 r. Nazajutrz, w przeddzień trzydziestej rocznicy powołania Komunistycznej Partii Polski, rozpoczął się kongres założycielski PZPR. Potępiono na nim przedwojenną działalność socjalistów i większość powojennej.

W trakcie scalania struktur obu ugrupowań w województwie na żadnym szczeblu nie zachowano zasady obsady przez sojusznika $\frac{1}{2}$ stanowisk. Ostatnim akordem wchłaniania PPS była rejestracja członków PZPR. Członkowie sojusznika mieli potwierdzić swą akceptację wejścia do partii komunistycznej. Tymczasem mimo presji setki odmówiły wypełnienia kwestionariuszy lub oddały legitymację partyjną⁶⁶.

Krajowe kierownictwo socjalistów przyjęło współdziałanie z PPR jako konieczność. Jak wykazała praktyka, skazano się w ten sposób na schodzenie po równi pochyłej coraz większych ustępstw we wszystkich dziedzinach. Nie mogły zmienić sytuacji nastroje członków i lokalnych aktywistów przeciwnych stopniowej utracie niezależności swego ugrupowania. Różnorodne represje stosowane przez krakowskich komunistów miały skłonić do ustępliwości działaczy sojuszniczej partii. Socjaliści widzieli, jaki jest los stronnictwa Mikołajczyka.

W tak scentralizowanym ugrupowaniu jak partia komunistyczna aktywiści na omawianym terenie starali się ściśle wypełniać płynące z KC polecenia. Wbrew oficjalnej propagandzie kierownictwo krajowe i wojewódzkie komunistów swoimi posunięciami wymuszało na działaczach niższych szczebli działania uniemożliwiające harmonijną współpracę z krakowską PPS. Przypadki dobrych relacji na poziomie powiatowym i niższym były więc przejściowe. W miarę upływu czasu sytuacja na terenie województwa ulegała niekorzystnemu dla PPS ujednoliceniu.

Omawiając politykę komunistów wobec najważniejszego sojusznika na scenie politycznej, nie można stracić z oczu dysproporcji w skali represji wobec PSL i socjalistów oraz współpracy tych ostatnich w tworzeniu reżimu. Należenie do PPS, przy nieprzeszkadzaniu PPR w rządze-

---

⁶⁶ M.in. Relacja Zygmunta Chmielewskiego z 10 V 2001 w zbiorach autora; *Charakterystyka obiektu „Polmin”* za luty 1949, IPN Kr 075/32/150, k. 533-534.

niu, zapewniało awans lub utrzymanie posad w aparacie administracyjnym, gospodarczym itp. Socjaliści (do czasu) ułatwiali komunistom obsadę stanowisk popierającymi rząd osobami w administracji, gospodarce, kulturze itp.

The Policy of the Polish Communists vis a vis the Socialists in 1947–1948; the Little Poland Example

The most important ally of the Polish Workers' Party (PPR) after the parliamentary elections of January 1947 was the Polish Socialist Party (PPS). According to the plans pursued by the communists, the latter was to gain for the regime the support of all the workers, intelligentsia and petty bourgeois environments in the past associated with the socialist movement. A feature specific for the voivodeship of Cracow was the unique scale of socialist influence in comparison with the PPR, not encountered in other regions of Poland. The increase of independence vis a vis the communists, anticipated by an overwhelming majority of the members of the Cracow-based PPS, a much larger representation in the trade unions and a return of parliamentary democracy were contrary to the objectives of the PPR. In the wake of the parliamentary election, communists in the Cracow voivodeship enforced unequal cooperation predominantly by resorting to threats and the growing pressure exerted by the security organs and heads of staff departments in workplaces, etc. The founding congress of the Polish United Workers' Party (PZPR), held in December 1948, condemned the pre-war and most of the post-war activity of the socialists.

Translated by Aleksandra Rodzińska-Chojnowska